

ВПЛИВ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ НА ЗРОСТАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ТА РЕВОЛЮЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ (1917–1918 рр.)

У статті розглядаються воєнні дії на українських землях у період Першої світової війни, які спричинили фундаментальні зрушення в українському суспільстві, що виявилися у зростанні української національної свідомості та стали визначальними чинниками революційних змін в Україні 1917–1918 рр. Обґрунтовано висновок про важливість воєнних подій для появи елементів національної державної політики та українського військового будівництва.

Ключові слова: Перша світова війна, воєнні дії, українська національна свідомість, революційні зміни, національна державна політика, військове будівництво.

Постановка проблеми та її актуальність. Події, пов'язані з Першою світовою війною, та спричинені нею глобальні зміни знову привертають увагу до проблеми активізації українського національного руху. Важливим залишається питання, що Велика війна 1914–1918 років призвела до корінної ломки існуючих суспільних відносин, зміни способу існування українського народу, усвідомлення ним необхідності радикальної зміни всього суспільно-політичного устрою і національно-державного статусу України. Для українців революція розпочалася не в 1917-му, а в 1914-му році і мала єдину мету – створення власної держави для нації, позбавленої політичної незалежності.

Аналіз попередніх досліджень. Великий вплив на усвідомлення багатьох проблем Першої світової війни та її впливу на революційні події в Україні 1917–1918 рр. мають сучасні праці загального характеру, оскільки вони є найбільш читабельною частиною зі спектра українських

Барановська Надія Михайлівна, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії України та етнокомунікації, Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів.

© Барановська Н.М., 2014

історичних видань. Характер праць такого типу передбачає підбиття авторами певних підсумків попередніх досліджень, визначення перспективних і актуальних напрямів наукового пошуку, запропонування нових концептуально-методологічних схем і підходів. За останній час з'явилося кілька монографій, збірників статей та матеріалів конференцій, в яких розкриваються нові аспекти історії українських земель у Першій світовій війні. Так, Я. Грицак одним із перших в українській історіографії розглядає Першу світову війну як фактор модернізації, зазначаючи, що вона «сильно заактивізувала українське національне питання і спричинилася до зростання української національної свідомості» [1, с.103].

Однією із найпопулярніших тем у сучасній українській історіографії Першої світової війни став аналіз різних політичних орієнтацій еліти українського суспільства 1914–1918 рр., що частково пояснюється доступністю джерел та наявністю значної літератури з цього питання [2]. Достатньо глибоко проаналізовано діяльність Союзу визволення України [3] і частково Головної (згодом – Загальної) української ради (ГУР/ЗУР) [4]. Більшість істориків наголошують, що роз'єднаність українського політикуму негативно впливала на вироблення стратегії і тактики не тільки в ході воєнно-політичних подій, а й у подальших революційних змінах. Посилення шовіністичних настроїв як необхідний складовий елемент підготовки і розв'язання Першої світової війни створювало вкрай несприятливі обставини для розвитку українського національного руху, породжувало наростаючі репресії проти нього в обох ворогуючих коаліціях. Дослідники відзначають, що, незважаючи на це, український рух під час війни, після нетривалого спаду, лише зріс і зміцнився, що змушувало рахуватися з ним владу і загальноросійські революційні організації. За твердженням В. Яремчука, успішний розвиток українського національного руху в Галичині та Буковині, поширення його громадсько-політичних зв'язків із Наддніпрянщиною дедалі виразніше перетворювалися на серйозну загрозу для імперських інтересів Росії [5, с.90-96].

Важливою спробою акцентувати увагу дослідників на тісному взаємозв'язку воєнних та революційних подій стала праця В. Литвина «Україна: доба війн і революцій, в якій автор зазначає, що «важко відділити війну від революції, якщо тільки не розглядати першу крізь призму фронтових дій (...) Війна підготувала й привела суспільство до розуміння наближення революції» [6, с.20].

Дипломатичні аспекти українського руху в роки Першої світової війни розглядають у своїх працях М. Литвин та О. Реєнт [7, с.157; 332], наголошуючи, що протягом ХІХ – початку ХХ століття це питання стало актуальною проблемою міжнародного життя, а український народ перетворився з об'єкта на суб'єкт міжнародного права і політики.

Багато істориків розглядають політику австрійського уряду та місцевих органів влади у Галичині й Буковині, зокрема, С. Попик відзначає, що недовіра до українців у перші місяці війни була надзвичайно сильною, в результаті чого розпочався «превентивний арешт політично підозрілих москофілів, який, однак, майже відразу переріс у масовий терор проти українців» [8, с. 99]. Отже, у працях сучасних українських дослідників Першої світової війни постає ціла низка питань економічного, соціально-політичного, військового та зовнішньо-політичного аспектів. Однак більшість з них характеризуються вузькістю та фрагментарністю у виборі дослідження, а тому далеко не вичерпують усієї глибини поставленої проблеми.

Мета та завдання дослідження. Зважаючи на недостатню вивченість питання, дана стаття має на меті проаналізувати воєнні події Першої світової війни та показати їх вплив на національну свідомість українського народу і створення об'єктивних передумов для революційних перетворень 1917–1918 рр.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, Перша світова війна розпочалася 1 серпня 1914 р., коли Німеччина оголосила війну Російській імперії у відповідь на оголошення останньою загальної мобілізації. На той час уже було організовано Північно-Західний (проти Німеччини) та Південно-Західний (проти Австро-Угорщини) фронти.

Південно-Західний, командування якого знаходилося у Києві, проходив по території України і мав довжину 400 км. До нього входили 4 армії (4-та, 5-та, 3-тя та 8-ма).

З початком війни населення України розподілилося на мобілізованих до армії та цивільних. 16 липня 1914 р. було оголошено часткову мобілізацію до російської армії, а 17 липня – загальну. У Києві призов було проведено достроково, за два дні до встановленого терміну. Серед населення України панувала думка, що війна буде недовгою (називали термін у кілька місяців). Записатися до армії було справою честі. Сповнені романтичних настроїв, прагнення до самопожертви та свідомості громадянського обов'язку, діти й підлітки тікали на фронт. У газетах стали друкувати повідомлення про втікачів [9]. Декому з утікачів вдавалося дістатися до окопів, де вони підносили солдатам патрони. В Україні були організовані «патріотичні дні». Ніна Василенко, дочка українського громадського діяча К. Василенка, згадує, що в так званий «день білої квітки» в Києві на вулицях дами та дівчата в сірих сукнях і білих фартухах з червоними хрестами на грудях продавали прапорці, штучні ромашки на користь сімей мобілізованих та поранених [10, с.61-63]. Тільки сільське населення з самого початку реагувало на призов чоловіків до армії досить негативно. Тривоги за майбутнє додавала селянам та обставина, що ранній призов не дав змоги зібрати врожай зернових.

З перших днів війни українці активно залучалися Росією до участі у військових діях. Російський уряд заявляв, що бажано було б приєднати до імперії українські землі у складі Австрії між існуючим кордоном і Карпатами. У відсотковому відношенні українці, мобілізовані до царської армії, переважали навіть росіян. Лише в селах українських губерній з 1914 по 1917 рр. було призвано майже 2,8 млн осіб [11, с.49].

У складі Австро-Угорської армії зі 102 полків дев'ять були сформовані з українців. Загалом 8,7% особового складу Австро-Угорської армії становили українці [12,

с.15]. Українські кадрові полки в Австро-Угорській армії воювали практично на Сербському та Італійському фронтах. У бойових діях проти росіян брали участь лише 3 піхотні (58-й Станіславський, 89-й Городоцький і 109-й Чортківський) полки, в яких налічувалося близько 60-70% українців [13, с.85-86]. Австро-Угорщина розгорнула на українських землях проти Росії чотири армії, головнокомандувачем яких виступав генерал піхоти граф Франц Конрад фон Гетцендорф.

Українські політики Галичини та Наддніпрянщини війну між Австро-Угорщиною і Росією пов'язували із здійсненням їхнього ідеалу – створенням самостійної Української держави. Для політичної орієнтації українського народу і захисту його національних інтересів, відновлення незалежної Української держави були створені: Головна українська рада (представляла три українські партії – Народно-Демократичну, Радикальну і Соціал-демократичну), Союз визволення України (сформований з українських політичних емігрантів з Росії, які стояли на самостійницьких позиціях), Загальна українська рада (координаційний орган, до якого увійшли 21 представник від Галичини, 7 від Буковини, а також 3 члени Союзу Визволення України), Українська парламентарна репрезентація (виражала інтереси українських громадсько-політичних кіл в австрійському парламенті).

В серпні 1914 р. Головна Українська рада закликала добровольців вступати у полки Українських Січових Стрільців, покликаних захищати Галичину від російських військ. Ґрунт для створення формацій УСС у Галичині був сприятливий, оскільки тут з 1911 р. активно діяли молодіжні військово-патріотичні скаутські організації, які готувалися до майбутніх боїв за незалежну соборну Україну. Незважаючи на те, що зголосилося близько 30 тис. січових добровольців, австро-угорське командування обмежилося створенням у 1914 р. невеликих загонів УСС, які здебільшого охороняли перевали в Карпатах.

Російські та австро-угорські війська мали одну й ту ж мету – завдати першими противнику нищівної поразки, і

вивести його з участі у війні. 17 серпня 1914 р. розпочалася 33-денна Галицька битва – одна з найбільш успішних для російської армії і в той же час кривавих бойових операцій. Війська 8-ї та 3-ї армій Південно-Західного фронту увійшли на територію Східної Галичини. Командувач 8-ї російської армії генерал від кавалерії О.О. Брусилов видав спеціальний указ, у якому прямо йшлося про російські претензії на Галичину: «Поздоровляю славні війська армії з переходом кордону. Наказую оголосити нижчим чинам, що ми входимо в Галичину, хоча і складову частину Австро-Угорщини, але це одвічна російська земля, населена, головним чином, російським же народом, для звільнення якого війна ведеться...» [14, с.159]. Під час наступу військ 8-ї армії Південно-Західного фронту у Галичині повністю згоріло місто Гусятин, а на Буковині – Дитинець. У грандіозній Галицькій битві австрійські війська зазнали нищівної поразки. Вони втратили 400 тис. чол., з яких понад 100 тис. потрапили в полон.

Прийшовши у Галичину та на Буковину, російська армія намагалася перетворити їх на одну із своїх губерній. 21 серпня було створено генерал-губернаторство Галичини на чолі з генерал-лейтенантом Г.О. Бобринським, яке перебувало спочатку в Бродах, а потім переїхало до Львова. Царська окупаційна адміністрація розпочала боротьбу з прогресивним українством. 30 серпня 1914 р. було видано наказ про арешт видатного українського історика М.С. Грушевського, якого війна застала у Галичині. Вченому вдалося перебратися до Києва, де у грудні 1914 р. його було заарештовано ніби за допомогу в організації Легіону січових стрільців у Галичині, які воювали на боці Австро-Угорщини, а також за звинуваченням у шпигунстві на користь імперії Габсбургів [15, с.30].

Австро-угорське командування на початку вересня 1914 р. здійснило перегрупування своїх сил, які відійшли від Львова лише на 30 км і зайняли оборону на р. Вершиці поблизу м. Городка. З 5 по 12 вересня 1914 р. відбувалася Городоцька битва. В результаті контрнаступу російської армії австро-угорське командування припинило бойові дії і почало виводити свої війська за р. Сян.

В 1915 р. Галичину і Буковину покинули 100 тис. чол. Лише через київські в'язниці пройшло 12 тис. галичан, депортованих углиб Росії [16, с.44]. Примусово було вивезено сотні священників греко-католицької церкви, у тому числі митрополита Андрея Шептицького (спочатку до Києва, а потім у Росію). На місце депортованих греко-католицьких священників привозили православних і засновували церковнопарафіяльні школи. Окупаційні власті фактично поставили греко-католицьку церкву, яка домінувала на західноукраїнських землях, поза законом. Тимчасовий правитель на окупованих територіях Галичини Г.О. Бобринський вважав, що уніати – «зрадники православ'я, ренегати і еретики, їх силою треба вернути на праведний шлях...» [17, с.30]. Православ'я і москофільство російські окупанти намагалися використати для повного підкорення українського населення Галичини російському царизмові.

Примусова депортація національно-свідомих представників західноукраїнського населення досягла нечуваних розмірів. Активний діяч українського національного руху, уповноважений громадської організації воєнного періоду «Союз міст», побувавши на теренах окупованої російськими військами Галичини і Буковини, описав свої тодішні враження: «Тепер, коли до нас дійшли точні відомості про цілковитий погром українського життя в Галичині, коли київські участки й тюрми переповнилися вивезеними галичанами, серед котрих були професори університету, поважні старі священники, інтелігенти всіх професій, жінки, діти, селяни, гірські гуцули, коли ми побачили, що все це вихоплено з хати зненацька, без грошей, часто-густо напіводягнене, залякане до смерти, що везуть їх до Томської, Іркутської, Архангельської і Астраханської губерній без засобів, невідомо на яку долю і на який час, от тоді ми, київські українці збагнули як слід, що таке уявляє собою «освободительная» війна і яку долю готують нашому народові її подібні наслідки» [18, с.307].

У січні 1915 р. російська армія розпочала Карпатську операцію, в якій у боях проти росіян активну участь брали Січові стрільці. Вони героїчно захищали гору Маківку,

неподалік від м. Славська, у березні–травні 1915 р. Російські війська двічі спробували прорвати оборону стрільців, але безрезультатно. Тільки 4 травня 1915 р. росіяни, розгромивши австрійців, повернули собі Маківку, але ця перемога не мала практичних результатів. Відтоді австро-угорське командування визнала усусусів як реальну і серйозну військову силу. У наказі командира 55-ї дивізії цісарської армії генерала Фляйшмана зазначалося: «Українці! З великою гордістю можете дивитися на ваші героїські вчинки. Кожний мусить бути гордий за приналежність до вашого корпусу, який має право назвати себе вибраною частиною...» [19, с.320].

Загалом у Карпатській операції російські війська втратили 1 млн, а австро-німецькі – 800 тис. чол. Війська Південно-Західного фронту не виконали поставленого завдання через невміння на належному рівні воювати в зимових умовах у гірській місцевості.

У травні-червні 1915 р. відбувалася Галицька операція, в результаті якої російські війська залишили Галичину і зупинились на рубежі Холм-Володимир-Волинський-Броди-Бучач. 31 травня австро-угорські та німецькі війська захопили м. Стрий, 8 червня – Станіслав, а також десятки невеличких містечок і сіл. 12 червня 1915 р. в Буковині російські війська змушені були віддати свої останні позиції на Пруті і з великими втратами відступити за державний кордон. 19 червня російська адміністрація залишила Львів, а 22 червня до міста увійшли австро-німецькі війська. Цей день вважається закриттям Горлицької операції, яка звела нанівець попередні успіхи російської армії, надломила дух російського війська і довела, що всі людські жертви є марними.

Залишаючи західноукраїнські землі, російські війська руйнували і знищували все, що траплялося на їх шляху. Сильно постраждали не тільки військові об'єкти, а й мирні, що завдало величезної шкоди українському населенню.

Військові дії спотворили життя суспільства й кожного мешканця України. Значні зміни відбулися в економіці й особливо відчутно позначилися на побутовому рівні. Різко

зростали ціни на предмети експорту, продукти харчування, паливо та проїзд. З кінця 1915 р. в ряді міст України стала відчутною нестача м'яса, ціни на нього вирости вдвічі. У підвищенні цін важко було виявити певну систему. Навіть економісти не могли зрозуміти, чому борошно коштувало найдорожче в тих містах, де найдешевше зерно [20, с.50]. На цей час відзначається й погіршення якості продуктів харчування. Набула поширення практика додавання в борошно для випікання хліба різного роду домішок. Часто в продаж надходив жовтий цукор, який в народі називали «ханжею». У багатьох містах спостерігався цукровий дефіцит.

Після заборони торгівлі горілкою та пивом в Україні виникає чорний ринок з продажу алкоголю. Серед бідних верств населення, яке не могло собі дозволити купівлю горілки по спекулятивних цінах, збільшується кількість випадків отруень палітурою, денатуратом, спиртовим лаком та ін. [21, с.38-56]. Ще одним наслідком анти-алкогольної кампанії стало збільшення відсотків курців тютюну, а також вживання кокаїну, що особливо набуло поширення серед студентської молоді та в аристократичному середовищі. Кокаїн розповсюджувався за лаштунками театрів, в ресторанах, чайних будиночках. Це відкрилося, коли одному з відвідувачів такого закладу стало погано і до нього викликали карету швидкої допомоги [22].

У 1915 р. в Україні відчувався брак пального. Так, у 27 містах не вистачало вугілля, у 21 місті – дров, у 19 містах – гасу [23]. Основними причинами дорожнечі на нестачі товарів у роки Першої світової війни було погіршення товарообміну всередині країни, загальний розлад господарського життя, підвищення старих та введення нових податків. Війна поставила нові складні проблеми, загострила старі і рельєфно виявила слабкі місця суспільного буття. На фоні соціального зубожіння основної маси населення розквітли правопорушення та злочинність. Мали місце випадки зловживання службовим становищем, дезертирство, підробка документів, спекуляція, укривання прибутків, ошуканство, а також різке зростання числа крадіжок та грабунків. Поглиблювався конфлікт між Російською імперією та українським народом.

У 1916 р. Росія, як і в попередні роки війни планувала розгорнути наступ на усіх фронтах. Знову планувалося захопити західноукраїнські землі. 30 березня 1916 р. замість М. Іванова, якого вважали винним за поразку в Галичині, командувачем Південно-Західним фронтом було призначено О.О. Брусилова. Йому підпорядковувалися Київський та Одеський військові округи, загалом 12 губерній або практично всі українські землі, що входили до складу Російської імперії. О.О. Брусилов прагнув знову завоювати Галичину, Буковину та Волинь. Це було самоціллю, справою усього його життя.

З 4 червня по 20 вересня 1916 р. від Луцька до Чернівців війська Південно-Західного фронту під керівництвом командувача розпочали наступальну операцію, яка увійшла в історію під назвою «Брусиловський прорив». Було зайнято частину Південної Галичини, Буковину, війська підійшли до карпатських перевалів. Під час Брусиловського прориву російська армія застосовувала так звані «загороджувальні загони», які відкривали вогонь по своїх частинах, що, у разі небезпеки, починали відступати. Однак почалися перебої з боєприпасами, не вистачало досвідченого командного та рядового складу. Щоб зупинити наступ, на вузлових станціях було сформовано німецько-австро-угорські загони, які оперативно перекидалися залізницею у райони наступу російських частин і швидко зупиняли їх прорив. У середині вересня 1916 р. російські війська зупинилися на лінії Золочів–Галич–Станіслав–Ворохта.

Внаслідок Брусиловського прориву Австро-Угорська армія втратила понад 1 млн чол. убитими й пораненими, більш як 400 тис. потрапили в полон. Втрати російської армії теж були значними і становили 1,8 млн чол. [24, с.75]. Росія так і не досягла переможного результату, що в кінцевому рахунку викликало велике невдоволення солдат і всього народу й докорінно змінило хід війни. Поразка Брусиловського прориву зумовила припинення наступальних операцій військ Південно-Західного фронту. У грудні 1916 р. Росія для захисту своїх південних кордонів відкрила Румунський фронт, до складу якого увійшли три російські армії – 6-та і 4-та зі складу Західного та 9-та з Південно-Західного фронтів.

У ході війни посилювалися й досягли рівня критичної маси ті тенденції, які, зрештою, й призвели до неухильного сповзання імперії Романових до прірви, яка виросла з недовіри народу до влади. В Україні посилювався селянський рух, який підігрівався листами земляків, мобілізованих у діючу армію. Страшні картини навколишньої дійсності воєнних років сприяли пробудженню селянства від вікової летаргії, зростанню його національної свідомості. Поширення антивоєнних настроїв у військах призвело до нової форми протестів проти війни – братання: вояки ворогуючих сторін, як шановні гості, відвідували один одного. Багато хто відмовлявся йти на фронт, заявляючи, що не стрілятиме у своїх братів. На фронтах відчувалася взаємопідтримка солдат-українців, що воювали в рядах російської та австрійської армій. Так, батько композитора А. Кос-Анатольського, лікар за фахом, який був мобілізований до австрійської армії, передав листа до своєї родини через солдата, який пізніше потрапив у полон. Обшукуючи полоненого, офіцер російської армії, українець на прізвище Нечаєвський, який розмовляв «чудовою наддніпрянською мовою», виявив листа, і сам відніс його за адресою [25, с.60].

16 грудня 1916 р. на нараді у ставці О. Брусилов, підбиваючи підсумки кампанії поточного року, визнав за необхідне у 1917 р. знову зробити українські землі головною ареною бойових дій. Він задумав силами Південно-Західного фронту зайняти Львів та Мармарош-Сігет і разом з військами Румунського фронту, розгромивши збройні сили Болгарії й Туреччини та звільнивши одночасно Румунію, вийти до Константинополя. Цей план був розкритикований і визнаний відверто авантюрним. На початку 1917 р. усі верстви населення України були невдоволені війною, яка створила об'єктивні передумови для формування повноцінної національної свідомості українського народу, активізувала національний та соціальний рухи на теренах України, сприяла рішучим революційним перетворенням. В. Литвин вважає, що Перша світова війна виявилася «непотрібною за великим рахунком, ні для міфів, ні для ідеології. Це означало повну другорядність сюжетів війни порівняно з революційними» [26, с.65].

Зміни були стрімкі, очікувані й невідворотні. Національні гасла були скристалізовані, український народ внутрішньо змобілізований на їх реалізацію. Потрібен був перший поштовх, яким стали лютневі події 1917 р., що знаменували крах Російської імперії. 15 березня 1917 р. цар Микола II Романов зрікся престолу, спонукавши прогресивне українство до боротьби за демократію, волю та незалежність.

Поява у березні–квітні 1917 р. українізованих військових формувань у рамках колишньої імперської армії про демонструвала стратегію подальшого розвитку українського військового руху – консолідацію і створення основ національної армії. У травні-червні 1917 р. були створені керівні національні армійські структури. Наступ російської армії влітку 1917 р. був фактично останньою бойовою операцією на українських землях у роки Першої світової війни. 31 липня 1917 р. армії Південно-Західного фронту відступили за р. Збруч, а південніше р. Дністра – до р. Прут і Серет, тобто до колишнього державного кордону. Початок національно-визвольної революції та проголошення 20 листопада 1917 р. Української Народної Республіки призвели до припинення бойових дій на території, яку населяли етнічні українці.

У листопаді 1917 – січні 1918 рр. відбувається стрімка еволюція від стихійних методів творення Української армії до появи елементів національної державної політики. Саме в даний період з’являються вищі державні військові органи УНР: Генеральне секретарство військових справ та Головний штаб Української Армії, робиться спроба запровадження військових статутів. Генеральний Секретаріат Центральної Ради 23 листопада 1917 р. ухвалив рішення про об’єднання Південно-Західного і Румунського фронтів в Український. Його командувачем став російський генерал від інфантерії Д.Г. Щербачов.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Перша світова війна, яка стала випробуванням для всього українського народу, створила об’єктивні передумови для зростання української національної свідомості, скристалізувала національні гасла та сприяла розгортанню Української революції, яка вперше за багато століть дала реальний шанс для втілення в життя віковичної мрії українців –

створення власної суверенної держави. У ході революційних змін 1917–1918 рр. з'являються елементи національної державної політики та розпочинається військове будівництво, що стало органічною частиною усього комплексу державного будівництва в УНР. Перша світова війна значною мірою визначила основні напрями розвитку України протягом ХХ – початку ХХІ століть, адже призвела до корінної ломки існуючих суспільних відносин та усвідомлення українським народом необхідності радикальної зміни всього суспільно-політичного устрою України. У подальшій розробці даної теми варто було б на основі архівних матеріалів розглянути нові методологічні підходи у визначенні місця українського народу й українських земель у загально-європейських процесах соціальних і ментальних змін, викликаних Першою світовою війною 1914–1918 рр.

1. *Грицак Я.* Нарис історії України: формування модерної української нації ХІХ – ХХ ст. 2-видання. – Київ: Генеза, 2000. – 360 с.
2. *Горбань Ю., Шпаченко В.* Український політичний вибір в контексті Першої світової війни // Перша світова війна і слов'янські народи: Матеріали міжнар. наук. конф., 14–15 травня 1998 р. / М-во освіти України, НПУ ім. М.П. Драгоманова. – К., 1998. – С. 17–23. Сарбей В.Г. Національне відродження України. – Київ: Альтернативи, 1999. – 336 с. – (серія «Україна крізь віки». Т. 9). – С. 299–300; Ресніт О.П. Світова війна і загострення суспільної кризи в Україні // Перша світова війна і слов'янські народи. – С. 7–12.
3. *Патер І.* Союз визволення України: проблеми державності і соборності / Патер: НАН України, Ін-т українознавства ім. І.Крип'якевича. – Львів, 2000. – 344 с.
4. *Мазур О.* Східна Галичина у роки Першої світової війни // (1914-1918): Автореф. дисертації к.і.н. – Львів, 1997. – 23 с.; Заполовський В. Буковина в останній війні Австро-Угорщини. 1914-1918. [Текст] / В.М. Заполовський: Науково-дослідний Центр буковиназнавства при Чернівецькому національному ун-ті ім. Ю. Федьковича. – Чернівці: Золоті литаври, 2003. – 242 с., іл.
5. *Яремчук В.* Державотворчий процес у Західній Україні та Перша світова війна [Текст] / В.Д. Яремчук // Перша світова війна і слов'янські народи. – С. 90–96.

6. *Литвин В.* Україна: доба війн і революцій (1914–1920). – Київ: Альтернативи, 2003. – 488 с.
7. *Литвин М.* Український та польський істеблїшменти у період «Великої війни» і національно-демократичних революцій (1914–1918) // Історіографічні дослідження в Україні. – К., 2003. – Вип. 13. У 2 ч.: Україна – Польща: історія і сучасність: Зб. наук. праць і спогадів пам'яті П. Калениченка (1923–1983). – Ч. 1. – С. 155–173; Реєнт О. Україна в імперську добу (XIX – початок XX ст.). – К.: Ін-т історії України НАН України 2003. – 340 с.
8. *Поник С.* Українці в Австрії 1914–1918. Австрійська політика в українському питанні періоду Великої війни. – К.: Чернівці: Золоті литаври, 1999. – 236 с.
9. ЦДАМЛМ. – Ф. 612. – Оп. 1. – Спр. 94. – Арк. 19.
10. *Блок М.* Апология истории или ремесло историка. – Издание второе, дополненное. – М.: Наука, 1986. – 184 с.
11. Россия в мировой войне 1914–1918 года (в цифрах). – М.: Изд. ЦСУ, 1925.
12. *Шумский К.* Очерки мировой войны на суше и на море воен. действий на глав. театрах. – Петроград, 1915. – 252 с.: ил., портр., схем.
13. *Якимович Б.* Збройні Сили України [Текст]: Нарис історії / Б. Якимович. – Львів: Просвіта, 1996. – 360 с.
14. *Шамбаров В.Е.* За Веру, Царя и Отечество. – М.: Алгоритм, 2003. – 655 с.
15. *Верба І.* Арешт Михайла Грушевського у 1914 році [Текст]: Вип. 6. – К.: 2002. – [Проблеми історії України: факти, судження, пошук: Міжвід. зб. наук. пр.] // Проблеми історії України: факти, судження, пошук: Міжвід. зб. наук. пр. – С. 138–144.
16. *Волковинський В.М.* Бойові дії на українських землях у роки Першої світової війни [Текст] / В.М. Волковинський // Укр. іст. журн.– 2004. – № 4. – С. 38–56. – ISSN 0130-5247.
17. *Реєнт О.* Українські землі в дипломатії європейських країн. – К.: Вид-во «Шкільний світ», 2001. – № 25–26. – 32 с.
18. Цит за: Сарбей В.Г. Національне відродження України. – Київ: Альтернативи, 1999. – 336 с. – (серія «Україна крізь віки». Т. 9).
19. Історія українського війська. – Львів: Видання Івана Тиктора, 1936. – Ч. 3.– Збройні сили сучасної доби. – 275 с.
20. *Козеренко М.* Обзор состояния товарных рынков в городах губерний Киевской, Подольской, Волынской, Полтавской, Черниговской // Известия киевской городской думы. – 1916. – № 10.

21. *Вільшанська О.Л.* Повсякденне життя населення України під час Першої світової війни [Текст] / О.Л. Вільшанська // Укр. іст. журн. – 2004. – № 4. – С. 56–70. – ISSN 0130-5247.
22. Маленькие одесские новости. – 1916. – 3 січня.
23. Дороговизна и борьба сней в городах пяти губерний нашего края по данным областной анкеты // Известия киевской городской думы. – 1915. – № 7.
24. *Заповловський В.* Буковина в останній війні Австро-Угорщини. 1914–1918.
25. *Вільшанська О.Л.* Повсякденне життя населення України під час Першої світової війни.
26. *Литвин В.* Україна: доба війн і революцій (1914–1920).

Надійшла до редколегії 22.04.2014 р.

Рецензент: *А.І. Харук*, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри гуманітарних наук, Академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів.

Барановская Н.М.
ВЛИЯНИЕ ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ НА РОСТ УКРАИНСКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО СОЗНАНИЯ И РЕВОЛЮЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ В УКРАИНЕ 1917–1918 гг.

В статье рассматриваются военные действия на украинских землях в период Первой мировой войны, которые повлекли фундаментальные сдвиги в украинском обществе, что проявились в росте украинского национального сознания и стали определяющими факторами революционных изменений в Украине 1917–1918 гг. Обосновывается вывод о важности военных событий для появления элементов национальной государственной политики и украинского военного строительства.

Ключевые слова: Первая мировая война, военные действия, украинское национальное сознание, революционные изменения, национальная государственная политика, военное строительство.

Baranovska N.
INFLUENCE OF THE FIRST WORLD WAR ON GROWTH OF THE UKRAINIAN NATIONAL CONSCIOUSNESS AND REVOLUTIONARY PROCESSES IN UKRAINE DURING 1917-1918.

Military operations on Ukrainian territory during First world war and caused by them fundamental changes in Ukrainian society that appeared in growth of Ukrainian national consciousness and became determining premises of revolutionary changes in Ukraine (1917-1918) are analysed in the article. A conclusion about importance of military operations for becoming of national state policy elements and Ukrainian army formation is grounded.

Key words: Firstworld war, military operations, ukrainian national consciousness, revolutionary changes, national state policy, army formation.